„ JERTFA ZIDIRII ” ŞI RELICVELE SALE BĂNĂȚENE

Stancovici Milena
Timişoara

Pornind de la dorința ca obiectul demersului nostru să îl constituie riturile de construcție propriu-zise, şi anume: practici legate de alegerea locului de întemeiere, de temelie, de căpriori şi acoperişuri, de terminarea construcției şi nu în ultimul rând de intrarea în casă nouă şi luarea acesteia în folosință, ajungem la concluzia că spectaculozitatea începutului şi a jertfei, nu egalează cu nici un alt moment al construcției.

Aşadar, fiind convinşi de acestea, ne-am propus ca în această lucrare să amintim şi consemnăm, astăzi parțial uitate şi marginalizate practici, obiceiuri şi credințe bănățene legate de începerea zidirii unei construcții, dar şi a jertfei aduse cu această ocazie.

Pentru a investiga acest subiect trebuie mai întâi să precizăm că pentru noi, expresia „a aduce o jertfă” înseamnă a renunța la ceva care are valoare. Conotațiile însă se schimbă de la cultură la cultură, deviind în diferite feluri de la sensul originar al cuvântului care înseamnă „a aduce o ofrandă unui zeu” sau „a consacra”. Dar, dacă vrem să apreciem sensul sacrificiului trebuie să lăsăm deoparte expresiile idiomatice de acum şi să ne întoarcem la ideea de bază. Sacrificiul provine din culte, din ritualurile de venerație, din practicile religioase sfinte ale umanității. El este o componentă esențială a comportamentului lui *homo religiosus* din toate timpurile.

În dicționarele explicative ale limbii române, cuvântul *sacrificiu* comportă două sensuri principale: 1. renunțare voluntară la ceva (prețios sau considerat ca atare) incluzând jertfirea de sine; 2. ofrandă rituală adusă unei divinități, în cadrul căreia se jertfeşte o ființă[1]. Este clar că sensul primar al acestui neologism latin este cel de „ofrandă rituală adusă unei divinități” dar, nu trebuie omis nici faptul că termenul include atât actele de sacrificare păgâne, cât şi *jertfa euharistică* – „centrul cultului liturgic, care actualizează în timpul Liturghiei jertfa unică de pe cruce a lui Hristos, când darurile se sfințesc şi se prefac în trupul şi sângele Lui”[2].

Deci, universal cunoscut în toate mitologiile, sacrificiul este un ritual care constă în a ceda divinității un bun aparținând celui care îl oferă în scopul de a îndeplini o obligație divină, sau un act liber asumat de donator în scopul de a

BDD-A24328 © 2005 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:48 UTC)

suscita bunăvoința sau de a aduce mulțumire pentru binefaceri deja acordate. Dar, indiferent de definiție, reținem sensul de bază conform căruia „orice creație şi, implicit, orice izbândă a omului nu accede spre durabilitate decât cu prețul trudei, al jertfei, adesea supreme”[3].

Tot astfel, şi „construirea unei case este prilejul cu care se poate asigura, în mentalitatea magică, viitorul familiei, linişte din partea ființelor demonice, sănătate şi viață lungă, înțelegere între soți, trai îndestulat etc., prin aşezarea în temelie a unor elemente cu mari potențe magice”[4].

Acest obicei, al „jertfei zidirii”, atestat în toate culturile şi la toate popoarele în arealul european, îndeosebi la popoarele scandinave şi la cele baltice, la popoarele din Peninsula Iberică, dar şi la cele din Peninsula Balcanică, a fost consemnat de etnografi şi pe tot spațiul românesc.

Astfel, obiceiul a fost atestat şi în marea majoritate a localităților bănățene unde persista credința, consemnată de regretatul cercetător bănățean Vasile Tudor Crețu, conform căreia „nimic în lumea asta nu ține dacă n-are la talpă viață pră care să să sprijoane !”[5].

Trebuie precizat că încă în formele lor cele mai vechi, obiceiurile zidirii pretindeau sacrificarea unor oameni.

Deşi mulți cercetători au constatat că pentru spațiul românesc indicii sigure cu privire la oamenii zidiți sunt extrem de rare, aproape inexistente, dorim să prezentăm în continuare o referință documentară din Banat conform căreia, atunci când a fost restaurată Biserica Mică din Lugoj, „în temelia iconostasului s-a găsit zidit (...) scheletul unui copilaş”.

Potrivit etnologului bănățean Aurel Turcuş, „acel schelet de copil ar constitui o dovadă arheologică – unică în țara noastră şi, din câte ştim în partea sud-estică a Europei – privind jertfirile ritualice ale unor copii, prilejuite de realizarea construcțiilor de mare însemnătate”[6].

Cercetătorii susțin că această practică ar fi fost generată de faptul că, în vechime, ofranda umană preferată erau copiii şi tineriii, băieți şi fete, deoarece se considera că sângele lor „proaspăt” şi plin de vigoarea şi de seva vieții, aşezat la temelia construcției ar asigura durabilitatea acesteia.

În sprijinul acestei supoziții amintim că o seamă de limbi indo-europene păstrează în vocabularul lor legătura dintre noțiunile de „jertfă” şi „proaspăt, copil şi tânăr”. De pildă în limba rusă, cuvântul *svežij* „proaspăt” e înrudit cu *sveževat'* „a tăia în bucăți” (victima), cuvântul *molodoj* „tânăr” e înrudit cu sârbo-croatul *leda* şi lituanianul *ledina* care înseamnă „lucru nou”, dar şi cu latinescul *letum* „moarte”[7].

Despre sacrificiile umane practicate în trecut mai ales la ridicarea unor edificii sacre, stau drept mărturii indirecte baladele populare (de tipul „Meşterul Manole”), dar şi o seamă de legende, mărturii istorice sau chiar atestări arheologice privitoare la multe cetăți sau mănăstiri.

BDD-A24328 © 2005 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:48 UTC)

Înlocuirea jertfei umane cu un simulacru al ei este reflectată în cultura tradiţională românească în obiceiul *luării umb şi în instituţia vânzătorilor deumbre*[8], existentă şi la popoarele slave vecine.

Conform unei străvechi credinţe, existentă încă în Egiptul Antic, umbra este o dublură a omului şi un echivalent al sufletului, de aceea „din punct de vedere magic, aceasta avea importanţă egală cu sacrificarea aievea a omului, întrucât cel cu umbra zidită avea să decedeze în momentul isprăvirii edificiului sau nu târziu după aceea, întâmplare ce favoriza însufleţirea clădirii respective”[9].

Legenda înhumării *umbrei furate*, fie a unei rude, a unui om sănătos, fie dimpotrivă a unui om sărac, bolnav sau duşman este cunoscută şi în anumite localităţi din Banat.

Drept exemplu, amintim aici legenda consemnată de către cercetătorul bănăţean Mihai Radan, potrivit căreia în perioada anilor 1855-1863, în timpul construcţiei căii ferate dintre Oravița şi Anina, a fost prinsă şi încrustată în fundaţia podului peste Lişava umbra unui ciobănaş[10].

În continuare, autorul precizează că obiceiul, deşi practicat cândva în localitatea sa natală Caraşova (jud. Caraş-Severin), a suferit degradări succesive, cauzate probabil de evoluţia mentalităţii populare.

Un alt exemplu din zona Banatului, este cel amintit în volumul *Scrieri* al lui Nicolae Stoica de Haţeg, în care prezentând împrejurimile Mehadiei, autorul notează: „Aici, pe un mic munte din apropiere, se află un turn şi o ruină-fortăreaţă, numită în româneşte Pergan (...). Românii au înălţat turnul prin meşterul Manolia. Iar acesta pentru că lucrarea nu-i reuşea, ci era mereu dărâmată de furtună, a încastrat în zid umbra soţiei sale, atunci când la prânz i-a adus mâncarea de la Mehadia şi l-a găsit la lucru. Ea s-a întors acasă şi a murit, el însă şi-a încheiat lucrarea fără altă piedică. Aşa spune legenda.”[11].

Dar cu timpul şi acest obicei a suferit puternice reducţii, în cele din urmă el devenind necesar doar la zidirea bisericilor ori a edificiilor de interes public.

Într-o altă secvenţă s-a renunţat şi la îngropatul umbrei, obiceiul păşind în următoarea etapă abia când practica a trecut la înhumarea în zidurile construcţiilor a elementelor de natură *animală*, *vegetală* sau *minerală*.

Referitor la prima categorie, menţionăm că rămăşiţe ale acestui sacrificiu, întâlnite în localităţile din Banat, sunt cel mai des legate de imolarea în temelie a unui pui de găină, a unei găini sau a unui cocoş, în general vii.

”Înhumarea acestora era percepută în mod conştient ca o răsplată, ca o dijmă, ca un târg, ca o răscumpărare ce trebuie să i se facă puterii supranaturale, în schimbul vieţii omeneşti.”[12].

Drept exemplu, prezentăm în continuare câteva dintre răspunsurile autentice referitoare la acest obicei înregistrate în arealul bănăţean:

- „puiul este jertfa prin care se plătea dijma pământului, ca să fie casă răscumpărată” la Caraşova (jud. Caraş-Severin), „acela să fie

BDD-A24328 © 2005 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:48 UTC)

mortul casei, ca să nu moară şi altcineva" la Vărădia (jud. Caraş-Severin), „să trăiască capul casei" la Cladova (jud. Arad), „unde cade capul, acolo se ridică construcția" la Bârsa (jud. Arad)[13];

- „se punea cap de pasăre, ori de pui, ca să poată lucra zidarii" la Mehadica (jud. Caraş-Severin), „un cap de cocoş ori de găină [se punea] la colțul de unde începea lucrarea, ca să fie cap de oameni, adică moştenitori" la Borlova, comuna Turnu Ruieni (jud. Caraş-Severin), „în pereți se zidea un pui viu" la Cenad (jud. Timiş), „un cap de cocoş, ori de găină sau un pui negru viu" la Seitin (jud. Arad), „un cap de cocoş, ca să nu ceară casa om, când o fi gata" la Mehadica (jud. Caraş-Severin), la Socodor, Şimand, Vinga (jud. Arad), „la temelie se punea un pui viu, acum se pune capul puiului" la Foeni (jud. Timiş)[14];
- „sub fundamentul la clădirea unei case, când se pune talpa casei, se face bortă în talpă în care se încheie şi se pune acolo: capuri de găină, de cîne sau de vită, apoi agheasmă, tămîie şi sare la toate patru cornurile, ca să le meargă bine. Astea le pune o babă cu cuvintele: «Să ferească D-zeu casa de fulger, de foame, de boale; sfințită să fie casa; pîne şi sare să fie în ea.»"[15];
- „orice casă trebuie să aibă un cap: dacă este de cocoş va conduce bărbatul, dacă este de găină va conduce femeia" la Caraşova (jud. Caraş-Severin)[16].

Precizăm aici că „zidirea în temelia casei a capetelor de păsări, animale, a puilor vii, cu frecvență mai mare sau mai mică şi cu diferențe funcțional-morfologice mai mult sau mai puțin notabile, se întindea pe un vast areal: în nord până în Subcarpații şi Carpații Meridionali, la vest până dincolo de culoarul Timişului, depăşind în sud limitele Dunării şi ajungând până în Banatul sârbesc."[17].

Observând că forțele pământului pot fi satisfăcute şi cu sacrificii mai puțin dureroase, ritul a suferit o semnificativă îmblânzire, iar tributul pe care omul l-a oferit de atunci încoace a fost din ce în ce mai mic, ajungându-se chiar la a se zidi următoarele: diverse *produse agricole*[18] (grâu, porumb, fasole), *zahăr*[19], *flori de busuioc*[20] etc.

Deasemenea, se aşezau în temelie sticle cu *vin* sau cu *rachiu*: „sub temelie se punea o sticlă cu rachiu" la Naidăş (jud. Caraş-Severin), „vin se punea" la Şiria (jud. Arad)[21]; cu *apă sfințită* (*aghiazmă*): „se punea apă sfințită, să fie locul sfințit" la Cărbunari, Cornereva, Eftimie Murgu, Lăpuşnicu Mare, Naidăş (jud. Caraş-Severin), „ca să fie casă curată" la Brestovăț, Cenad, Făget, Foeni, Jebel, Tomeşti, Pustiniş (jud. Timiş), „să nu se apropie lucrul rău de casă" la Cladova (jud. Arad)[22]; cu *untdelemn*: „untdelemn sfințit se punea" la Lăpuşnicu Mare (jud.

BDD-A24328 © 2005 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:48 UTC)

Caraş-Severin), la Jebel, Sârbova (jud. Timiş)[23], „pentru ca zilele stapânului să se scurgă uşor şi să fie senine şi curate ca untdelemnul" la Gurahonţ (jud. Arad)[24].

Unul dintre riturile cele mai răspândite pe întreg teritoriul ţării, constă însă în aşezarea la temelia construcţiei a *fierului* (monede, potcoave etc.) considerat ca fiind aducător de noroc. Drept urmare şi în zona Banatului obiceiul ocupă un loc preferenţial, cu precizarea că există însă diferenţieri de la o localitate la alta, atât în ceea ce priveşte funcţiile magice ale acestora, cât şi cele referitoare la locul zidirii. Astfel, zidirea unei monede în fundamentul construcţiei ar aduce „noroc şi bogăţie" la Cărbunari, Lăpuşnicu Mare, Mehadica, Şopotu Nou (jud. Caraş-Severin), „se puneau bani, să se ştie ce bani erau când s-a făcut casa" la Gavojdia (jud. Timiş), „la fiecare colţ se puneau bani" la Cladova, Seitin, Şerpeuş (jud. Arad)[25], „banii constituie plata pământului, oferită «duhurilor necurate şi bolilor», pentru ca să nu se apropie de oamenii casei" la Secusigiu, Stejar, Sebiş, Buteni, Şicula, Baia, Milova (jud. Arad), Jupa, Maidan, Răcăşdia (jud. Caraş-Severin)[26].

Ca şi monedele, potcoavele constituie şi ele un simbol al norocului. "Bătute pe uşi sau agăţate pe ramuri se credea că potcoavele captează energiile cerului şi apără de duhuri rele"[27], în timp ce zidirea acestora, în special sub prag, avea puterea de a aduce bucurie şi noroc, dar şi de a oferi sănătate şi tărie căsenilor[28].

Totodată, o modernizare extremă a ritului o reprezintă aşezarea în temelia fundamentului adiverselor obiecte precum: *crucea*[29], *fotografiile unor persoane*[30], *biletele cu data construcţiei şi numele proprietarului*[31], *tămâie*[32] etc., şi toate acestea datorită evoluţiei mentalităţii populare, care a dus la modificarea structurii obiceiului. Aşadar, „pe măsură ce acest fenomen a câştigat amploare, forma iniţială a ritului s-a estompat tot mai mult, ieşind din sfera practicilor magice active. S-a păstrat totuşi amintirea lui, pe baza căreia au fost create legende şi povestiri"[33].

În final, nu ca o elucidare absolută a subiectului, ci numai ca un prilej de reflecţie asupra celor expuse, am dori să subliniem că tipul de sacrificiu legat de construcţii, în această zonă a ţării şi nu numai, se caracterizează în primul rând atât prin polivalenţa funcţională, cât şi prin varietatea ofrandelor care au înlocuit jertfa umană ce se punea la temelia unei clădiri în trecutul mai îndepărtat al Europei, dar şi în culturile arhaice de pe alte continente.

NOTE

1. *Dicţionar explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975, p. 823.

2. Ion M. Stoian, *Dicţionar religios*, Bucureşti, Editura Garamond, 1994, p. 147.

3. Vasile Tudor Creţu, *Existenţa ca întemeiere*, Timişoara, Editura Facla, 1988,

BDD-A24328 © 2005 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:48 UTC)

LITERATURĂ

p. 59.

4. Ion Taloş, *Riturile construcţiilor la români*, în „Folclor literar”, II, Universitatea din Timişoara, Facultatea de Filologie, 1968, p. 239.

5. Vasile Tudor Creţu, *op. cit.*, p. 61.

6. Aurel Turcuş, *Descinderi în cultura populară*, Timişoara, Editura Excelsior, 2001, p. 91.

7. M. M. Makovskij, *Sravnitel'nyj slovar' mifologičeskoj simvoliki v indoevropejskich jazykach*, Moskva, 1996, p. 148-149.

8. Ovidiu Papadima, *Neagoe Basarab, meşterul Manole şi „vânzătorul de umbre”*, în *Meşterul Manole*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1980, p. 201-202.

9. Ion Taloş, *op. cit.*, p. 248.

10. M. Radan, *U pohode tajnovitom Karaşu*, Timişoara, Uniunea Sârbilor din România, 2004, p. 129.

11. Nicolae Stoica de Haţeg, *Scrieri*, Timişoara, Editura Facla, 1985, p. 56.

12. Monica Budiş, *Microcosmosul gospodăresc. Practici magice şi religioase de apărare*, Bucureşti, Editura Paideia, 1998, p. 50.

13. Monica Budiş, *op. cit.*, p. 50-51.

14. *Obiceiuri legate de construcţii*, în *Sărbători şi obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, vol. II, elaborat sub coordonarea lui Ion Ghinoiu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002, p. 259.

15. Adrian Fochi, *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 166.

16. M. Radan, *op. cit.*, p. 128.

17. Monica Budiş, *op. cit.*, p. 51.

18. Jud. Timiş: Făget, Foeni, Sârbova; Jud. Arad: Macea, Seitin: („la colţul din spate al casei se punea o oală de pământ cu seminţe de grâu, cucuruz, fasole”), cf. *Sărbători şi obiceiuri*, p. 259.

19. Jud. Arad: Sebiş, cf. Ion Taloş, *op. cit.*, p. 241.

20. Jud. Caraş-Severin: Globu Craiovei, Băuţar, Cărbunari, Mehadica; Jud. Arad: Almaş, cf. Ion Taloş, *op. cit*., p. 241.

21. *Sărbători şi obiceiuri*, p. 259.

22. *Idem*, p. 258.

23. *Idem*, p. 259.

24. Ion Taloş, *op. cit.*, p. 240.

25. *Sărbători şi obiceiuri*, p. 258.

26. Ion Taloş, *op. cit.*, p. 244-245.

27. Ivan Evseev, *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Timişoara, Editura Amarcord, 1994, p. 149.

28. M. Radan, *op. cit.*, p. 136.

29. Jud. Timiş: Brestovăţ, cf. M. Budiş, *op. cit.*, p. 183.

BDD-A24328 © 2005 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:48 UTC)

30. Jud. Arad: Vinga, cf. *Sărbători şi obiceiuri*, p. 260.

31. Jud. Arad: Socodor, cf. M. Budiş, *op.cit.*, p. 184; Jud. Caraş-Severin: Caraşova, cf., M. Radan, *op.cit.*, p. 128.

32. Jud. Timiş: Berini, cf. M. Budiş, *op. cit.*, p. 183; Jud. Arad: Macea, Vinga, cf. *Sărbători şi obiceiuri*, p. 260.

33. Ion Taloş, *op. cit.*, p. 253.

BIBLIOGRAFIE

1. Monica Budiş, *Microcosmosul gospodăresc. Practici magice şi religioasede apărare*, Bucureşti, Editura Paideia, 1998.
2. Vasile Tudor Creţu, *Existenţa ca întemeiere*, Timişoara, Editura Facla, 1988.
3. *Dicţionar explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.
4. Ivan Evseev, *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Timişoara, Editura Amarcord, 1994.
5. Adrian Fochi, *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976.
6. M. M. Makovskij, *Sravnitel'nyj slovar' mifologičeskoj simvoliki v indoevropejskich jazykach*, Moskva, 1996.
7. Ovidiu Papadima, *Meşterul Manole*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1980.
8. M. Radan, *U pohode tajnovitom Karaşu*, Timişoara, Uniunea Sârbilor din România, 2004.
9. *Sărbători şi obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnograficân*, vol. II, elaborat sub coordonarea lui Ion Ghinoiu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002.
10. Ion M. Stoian, *Dicţionar religios*, Bucureşti, Editura Garamord, 1994.
11. Nicolae Stoica de Haţeg, *Scrieri*, Timişoara, Editura Facla, 1985.
12. Ion Taloş, *Riturile construcţiilor la români*, în „Folclor literar”, II, Universitatea din Timişoara, Facultatea de Filologie, 1968.
13. Aurel Turcuş, *Descinderi în cultura populară*, Timişoara, Editura Excelsior, 2001.

BDD-A24328 © 2005 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:48 UTC)

Le mythe du sacrifice du bâtissage (d'un être) et ses réminescences dans le Banat

(Résumé)

Dans ce travail nous avons essayé d'exposer des pratiques, des coutumes et des croyances du Banat qui de nos jours sont partiellement oubliées et marginalisées et qui portent sur le commencement du bâtissage d'une construction, mais aussi sur le sacrifice offert à cette occasion.

Dans la première partie de notre travail, nous avons rappelé quelques contes et légendes propres à la région du Banat et ensuite, nous avons présenté divers croyances et coutumes liées au sacrifice exigé par l'élévation d'un bâtiment, pratique qui à cause de l'évolution de la mentalité populaire a parcouru le chemin du sacrifice humain, des fois même de l'être le plus cher, à l'immolation de l'ombre, des êtres en général, et plus tard même au bâtissage des divers éléments d'origine végétale ou minérale.

BDD-A24328 © 2005 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:48 UTC)